

Anmeldelse

MOGENS MÜLLER, *Evangeliet og evangelierne. Evangelierne som bibelske genskrivninger*, Anis, Frederiksberg 2015, 143 sider.

Mogens Müller hører til blandt de flittigste danske bibelforskere. Han har gennem mange år ved Københavns Universitet skrevet et utal af bøger og artikler. Mens de sidste ofte har været tung forskning og er forfattet på engelsk eller tysk, har flere af bøgerne været formidlende. Bredden i virke kalder på respekt og i forhold til den forskningsformidlende indsats taknemmelighed fra en større offentlighed, som Müller har indviet i navnlig aktuel evangelieforskning.

I sin seneste bog tager Müller et spørgsmål op, som der også i international sammenhæng de seneste 25 år har været stor bevågenhed om, bibelske genskrivninger. Begrebet er engelsk, *rewritten Bible*, og går forskningshistorisk lidt over 50 år tilbage og stammer fra den i 2013 afdøde ungarsk-engelske professor i jødisk litteratur ved Oxford University, Geza Vermes.¹ Kategorien har haft stor betydning for studiet af jødiske tekster fra århundrederne før og efter vor tidsregnings begyndelse, hvor en række jødiske Skrifter videreskrev, genskrev eller ligefrem om- eller overskrev autoritative tekster og traditioner. Krønikebøgernes omskrivning af Kongebøgerne er et tidligt og markant eksempel, men man kan også tænke på videreskrivningen af Exodus-traditionen i 5 Mos.² Baggrunden for begrebsdannelsen skal søges i den store betydning, som fundet af Qumran-teksterne fra 1947-56 fik for revurderingen af jødisk litteratur i slutningen af Anden Tempelperiode. På baggrund af disse tekster

¹ Geza Vermes, *Scripture and Tradition in Judaism. Haggadic Studies*, SPB 4, Leiden, Brill 1961. Helt central for den moderne forskningshistoriske debat står Philip S. Alexander, "Retelling the Old Testament," i David Carson og Hugh G.M. Williamson (eds.), *It Is Written. Scripture Citing Scripture. Essays in Honour of Barnabas Lindars*, Cambridge, Cambridge UP 1987, 99-121.

² For en drøftelse af forskningshistorien og problemerne knyttet til dels begrebskategorien, *rewritten Bible*, dels de fortolkningsmæssige vanskeligheder forbundet med selve videre-, gen- og omskrivningsbegrebet, se mine artikler "Rewritten Bible as a Borderline Phenomenon-Genre, Textual Strategy, or Canonical Anachronism?" i Anthony Hilhorst, Émile Puech og Eibert Tigheelaar (eds.), *Flores Florentino. Dead Sea Scrolls and Other Early Jewish Studies in Honour of Florentino Garzía Martínez*, JSJSup. 122, Leiden/Boston, Brill 2007, 285-306; "The Riverrun of Rewriting Scripture: From Textual Cannibalism to Scriptural Completion," i *Journal for the Study of Judaism* xliii/4-5 (2012), 475-496; "Textual Fidelity, Elaboration, Supersession or Encroachment? Typological Reflections on the Phenomenon of Rewritten Scripture," i József Zsengellér (ed.), *Rewritten Bible after Fifty Years: Texts, Terms, or Techniques? A Last Dialogue with Geza Vermes*, JSJSup. 166, Leiden/Boston, Brill, 2014, 213-248.

blev det klart, at hvad man tidligere havde betegnet gammeltestamentlige apokryffer og særligt pseudepigrapher ikke udgjorde en særlig kategori af tekster, men var udtryk for et langt bredere fænomen, som også bibelske tekster måtte anskues i lyset af. Derfor er begrebet *Rewritten Bible* ikke særligt heldigt, eftersom det forudsætter en anakronistisk tanke om en kanondannelse, som man tidligst kan tale om fra begyndelsen af det tredje århundrede e.v.t. i forhold til Den Jødiske Bibel/Det Gamle Testamente, hvis man ved kanon forstår en institutionelt sanktioneret beslutning om at tildele bestemte tekster særlig autoritativ betydning og at fastlægge disse teksters præcise ordlyd. Derfor har man i aktuel forskning erstattet det uheldige udtryk *rewritten Bible* med *rewritten Scripture*,³ som yderligere har den fordel, at det signalerer, at der er tale om et bredere semiotisk fænomen. Brahms fx om- eller videreskrev også i sin fjerde symfoni Beethoven, ligesom Salvador Dali i sit herostratisk berømte billede af Mona Lisa i bogstavelig forstand overskrev da Vincis maleri ved at forsyne Mona Lisa med overskæg.⁴ Dertil kommer en anden ting. Der har i dele af diskussionen omkring genskrevet Bibel været et stærkt element af skripturalisme eller apologese, hvor en mere traditionel bibelforskning, hvad enten det var i en jødisk eller kristen sammenhæng, har fundet anvendelse for begrebsdannelsen til at forsvare en konservativ Skrifforståelse, hvor man har kunnet hævde, at der var tale om en kontinuerlig tradition uden indgriben eller påvirkning udefra.

Mens Müllers bog er befriet for det sidste (om end titlen med skelnen mellem *Evangeliet* og *Evangelierne* netop i den sammenhæng sender nogle mærkelige signaler), kan man ikke sige den fri for det første. Jeg synes ikke, bogen i den forbindelse er på højde med aktuel forskning. Müller går ikke ind i den internationale drøftelse af *genskrevet Skrift*, og af bogens litteraturliste får man heller ikke indtryk af, at han er bekendt med diskussionen. Nuvel, hans ærinde er et andet; men just derfor kunne han med fordel også have draget nytte af den nutidige drøftelse.

Gennem flere år har Müller ikke mindst inspireret af kolleger i Birmingham (Michael Goulder og Mark Goodacre) plæderet for, at Lukasevangeliet og dermed også Apostlenes Gerninger er sene skrifter (post-120). Diskussionen er betydningsfuld, for hvis man som Müller forfægter synspunktet, kan man også aflive den klassiske to-kilde-hypotese, at Matthæus- og Lukasevangeliet ud over at bygge på Markus har været afhængige af den siden forsvundne Q-kilde, som hos nogle hævdes alene at have eksisteret som mundtlig tradition og hos andre som en tabt skriftlig kilde, hvis forskellige lag så i øvrigt lader sig rekonstruere ud fra Matthæus og Lukas. Omvendt

³ Den første til at gøre det var, så vidt jeg har kunnet se, James C. VanderKam "The Wording of Biblical Citations in some Rewritten Scriptural Works," i Edward D. Herbert og Emanuel Tov (eds.), *The Bible as Book: The Hebrew Bible and the Judean Desert Discoveries*, London, British Library, 41-56.

⁴ Se hertil min indledningsartikel "From Homer to Hobbits," i Anders Klostergaard Petersen og Lieke Wijnia (eds.), *Contextualising Rewritten Scripture: Different Approaches to the Rewriting of Scripture and the Attribution of Authority to Rewritings*, Leiden/Boston, Brill 2015 (under udgivelse).

er billedet hos Müller, at den senere evangelielitteratur er genskrivninger af Markus, og de efterfølgende evangelier alle gen- og videreskriver den tidligere tradition.

Müllers bog består af fire kapitler samt en kort konklusion på 3,5 sider, tre sider med noter samt en meget nødtørfdig bibliografi og et kort efterord. Bogen er skrevet i et flydende og klart sprog og der optræder som i Müllers udgivelser i almindelighed forfriskende få fejl (se dog s. 22.72.96). Det første kapitel skildrer fra tidlig kristendom og frem til moderne tysk forskningshistorie (ca. 1970; dog med inddragelse af enkelte nyere danske bidrag) en bevægelse, der skal gøre det klart for læseren, hvordan man i traditionen har misforstået evangelielitteraturen som begivenhedshistorie frem for Kristus-fortolkning, og derfor har mislæst evangelierne som historieskrivning og ikke narrative videreudviklinger af mytisk litteratur (Müller bruger ikke udtrykket mytisk). Den begivenhedshistoriske tilgang har ifølge Müller ført til, at man fejlagtigt har identificeret evangeliernes sandhedsværdi med en mulig overensstemmelse med et faktisk historisk begivenhedsforløb. Jeg undrer mig her over, at Müller ikke trækker på banebrydende studier af Ole Davidsen og Geert Hallböck, som teoretisk og metodisk har udviklet denne pointe med en raffinement, man hverken nationalt eller internationalt finder hos andre.

I det følgende, kortere kapitel to genoptager Müller diskussionen men nu med vægten lagt på samme tænkeres forståelse af evangelieforfatterne som selvstændige forfattere. Derved skal kapitlet bane vej for Müllers efterfølgende argumentation for evangelierne som først og fremmest fortolkende genskrivninger eller mytologiske skrifter, som man vel også kunne kalde dem. Med kapitel tre introducerer Müller til begrebet rewritten Bible og typen af jødiske tekster, som man traditionelt forskningshistorisk har bragt kategorien i anvendelse på. Det er udmærket; men som tidligere anført er diskussionen ikke på højde med aktuel forskning inden for feltet.

I det afsluttende kapitel udfoldes så hovedtanken, at evangelierne er bibelske genskrivninger, hvor også Müller nævner muligheden for, at Joh. lader sig forstå som en sen overskrivning af den synoptiske tradition. Sådan må det nødvendigvis være, hvis man opfatter Joh. som overskrivning af Lukas, og yderligere daterer Lukas til de første årtier af det andet årh. Det er dog ikke Müllers grundlæggende syn, for han forudsætter som Goulder, at Lukas skal opfattes som det sidste i rækken af kanoniske evangelier og dermed som en overskrivning også af Joh.

Lidt pudsigt vælger Müller at lade spørgsmålet om ikke-jøders adgang til Kristus-gruppen være omdrejningspunkt for gennemgangen af evangelierne som genskrevet Skrift (jf. s. 108). Jeg synes, at bogen her går fejl både i forhold til overordnet anliggende og aktuel forskning, hvor det har været en central pointe, at man dårligt kan tale om Kristusreligiøsitet som en i forhold til jødedommen uafhængig og selvstændig bevægelse, før man bevæger sig ind i slutningen af det fjerde århundrede, og selv i det femte århundrede finder vi eksempler, som bevidner, hvordan kristendom endnu ikke definitivt har løsrevet sig i forhold til jødedommen som uafhængig og selvstændig religion. I forhold til Müllers anliggende fremstår det mærkeligt at tage

netop dette emne op, for der er andre som fx kristologi der forekommer meget mere åbenlys. I forhold til nutidig forskning kan man også her konstatere, at Müller i fremstillingen virker sært uvidende om de sidste 15 års drøftelse inden for feltet (se fx s. 101.117.123.130)⁵ At Joh. fx afviser de ikke-Kristus-troende som 'jøder' behøver selvsagt ikke at være et udtryk for 'kristendommens' selvstændiggørelse fra jødedommen al den stund, Joh. ikke har noget problem med at opfatte sit budskab som udtryk for det sande Israel. Der er snarere tale om rivaliseringer mellem forskellige jødiske grupper om retten til at definere, hvem der udgør det sande Israel.

Der er gode ting at sige om Müllers bog, ikke mindst at man nu på dansk har en fremstilling af evangelielitteraturen som genskrevet Skrift. Når det så er sagt, synes jeg også, at bogen på flere afgørende punkter skuffer. Den er i forhold til sine to centrale felter (1: genskrevet Skrift; 2) evangelierne anskueliggjort som genskrevet Skrift i lys af kristendommens selvstændiggørelse fra jødedommen) ikke på højde med aktuel forskning. Og dertil kan man føje en yderligere anke. Jeg er enig med Müller i, at evangelielitteraturen primært skal opfattes i et *etic* perspektiv som mytologi; men der fra og så til at hævde, at det samme gælder fra en *emic* vinkel (jeg skal understrege, at det er mine og ikke Müllers begreber), er der et betydeligt stykke vej. Det er muligt, Müller har ret; men så må han vise det i forhold til samtidig historiografisk litteratur. Det har han på ingen måde gjort med denne bog, hvor han heller ikke sonderer mellem et eksternt og internt perspektiv.

*Anders Klostergaard Petersen, professor MSO, cand.theol.,
Religionsvidenskab, Aarhus Universitet*

⁵ Se ikke mindst Adam H. Becker og Annette Yoshiko Reed (eds.), *The Ways that Never Parted*, TSAJ 95, Tübingen, Mohr-Siebeck 2003. Smlg. også med min artikel "At the End of the Road – Reflections on a Popular Scholarly Metaphor," I Jostein Ådna (ed.), *The Formation of the Early Church*, WUNT 183, Tübingen, Mohr-Siebeck 2005, 45-72. Det er et forskningsfelt, hvor der aktuelt publiceres betydelige mængder litteratur.